

BÜYÜK PETRO DÖNEMİ RUSYA'DA ÇEVİRİ FAALİYETLERİ

Leyla ŞENER*

Özet

Büyük Petro döneminde Rusya Devleti dünya imparatorluğu haline geldi. Petro'nun yirmi beş yıldan uzun süren iktidarı sırasında gerçekleştirdiği reformların etkisi büyüktür.

XVIII. Yüzyılın başında çeviriler, Rusça metinlerin yüzde doksanını oluşturmaktadır. Çeviri etkinliğini teşvik etme amacıyla bir mimari kitap çeviren Büyük Petro, çevirilerin içeriğinin “anlaşılır” şekilde aktarılmasını talep etmektedir.

Öncelikle alan (bilim ve teknik konulu) çevirisi ile uğraşan Petro dönemi çevirmenleri Rusça'da eksik olan terimleri çevirmekte zorlanmaktadır. Bu da kendi dilinin terminoloji sistemini kurma ihtiyacını gündeme getirmektedir. XVIII. Yüzyılın ilk yarısında çevirmenlerin bu alanda yaptığı çalışmalar Batı Avrupa bilim terimlerini Rusçaya kazandırma yollarını belirleme açısından önemlidir.

XVIII. Yüzyılın başlangıcı Rusya Tarihinde Büyük Petro Dönemi olarak bilinmektedir. Onun reform hareketleri hayatın bütün alanlarını kapsadığı gibi çeviri alanını da kapsamıştır.

Anahtar kelimeler: *Çeviri, Çevirmen, Çeviri faaliyeti, Terim, Edebiyat*

Translation Activities In Russia In The Age Of Peter The Great

Abstract

Under the rule of Peter Russia became an empire. His reforms during Peter's twenty five years reign had great effect on becoming an empire.

At the beginning of 18th century translations composed ninety percent of Russian texts. Peter translated an architectural book with the aim of supporting translation activities, requested to translate the manner “explicitly”.

Translators under the rule of Peter, who worked primarily on branch translations (science and technic), had difficulties translating the terms which were missing in

---

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Russian language. This deficiency brings up the demand creating terminological system of their own language. During the first half of the 18th century translators' activities in this field were important to determine the ways obtaining technical terms of Eastern Europe to Russian language.

In Russian history the beginning of 18th century known as the age of Peter. His reforms cover the field of translation as taking in all fields in life.

Keywords: *Translation, Translator, Translation activity, Term, Literature*

Çeviri Faaliyetlerinin Gelişmesini Sağlayan Tarihsel ve Kültürel Şartlar

XVIII. Yüzyılın başlangıcı Rusya Tarihinde Büyük Petro Dönemi olarak bilinmektedir. Büyük Petro döneminde Rusya Devleti dünya imparatorluğu haline geldi. Bunda Petro'nun yirmi beş yıldan uzun süren iktidarı sırasında gerçekleştirdiği reformların etkisi büyüktür.

XVIII. Yüzyıl Avrupa'da Klasisizm ve Aydınlanma Çağı olarak bilinirken, Rusya'da öncelikle Petro Çağı olarak anılmaktadır. Eskiden gelen birçok geleneğin yıkıldığı ve yenilerin oluşmaya başladığı bir dönüm noktasıdır.

Araştırmacılara göre, söz konusu dönemde çeviri alanında Rusya'da bir Rönesans yaşanmaktadır¹.

Büyük Petro (1672-1725) Döneminde Çeviri Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

Birinci Petro'nun politik reformları Moskova'nın Avrupa ile ekonomik ve kültürel bağlarını geliştirir. Bu da öncelikle bilim ve teknik alanında nitelikli yazılar çevrilmesi ihtiyacını doğurur.

XVIII. Yüzyılın başında Rus edebiyatının yüzde doksanı çevirilerden oluşur.² Bu çeviriler öncelikle bilgi veren türde (savaş sanatı, hukuk, mühendislik, mimari, matematik, astronomi, coğrafya) metinlerdir. Bilgi veren metinlerin çevrilmesi için yeni prensipler gerekmiş, bu da beraberinde yeni bir çeviri anlayışını getirmiştir. Bu yeni çeviri anlayışını Petro 1709 yılında yayınladığı kararnamesinde dile getirir. Çeviri faaliyetlerini teşvik etme amacıyla bir mimari kitap çevirmeye başlayan Birinci Petro çevirilerin içeriğinin "anlaşılır" (внятнее) şekilde aktarılmasını talep eder.

---

¹ Семенец О. Е., Панасьев А. Н., История перевода (Средневековая Азия, Восточная Европа XV-XVIII вв.): Учеб. пособие.-К.: Лыбидь,1991, s. 171.

² Алексеева И. С., Введение в перевод введение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений.-СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004, s. 87.

Büyük Petro Dönemi Rusya’da Çeviri Faaliyetleri

Çeviri faaliyetlerini, düşündüklerini gerçekleştirmeye yarayan bir kültür aracı olarak gören Petro döneminde çevirinin yeri ve önemini Rus tarihçisi S. M. Solovyov şu sözlerle vurgulamıştır.

“Okullar için ve öğrenmeye meraklı olgun insanlar arasında bilginin yayılması için Rusça olarak yazılmış kitaplara ihtiyaç vardır... Bunların yabancı dilden çevrilmesi gerektiği aşikâr... (...) elbette kitap çevirisi en önemli ve en zor işlerden biridir... (...) Kitap çevirisi en önemli ve en zor işlerden biridir ve Petro’nun bu işe bütün gayretini vereceğini beklememiz gerekir³.”

Büyük Petro çeviri etkinliğini sadece desteklemekle kalmaz, kendisi de çeviri işiyle uğraşır. Geç Rönesans Dönemi İtalyan mimarlarından Barozzi da Vignola’nın (1507-1573) “Mimari” başlıklı kitabını Rusçaya çevirmiştir. Mimari alanda bu ilk Rusça çeviridir. Petro’nun, kitabı hangi dilden çevirdiği belirlenememiştir. Kütüphanesinde bu eser dört dilde mevcuttur: Hollandaca, Almanca, İtalyanca ve Fransızca. Petro’nun kitabı büyük ihtimalle Almandan çevirdiği varsayılır. Çar bu çeviri üzerinde bir yıl boyunca (1707-1708) çalışmış, son redaksiyonu yapması için kitabı Rusya’da yaşayan İtalyan mimar Fontana’ya vermiştir. Fontana, bazı İtalyanca terimleri Rusça terimlerle değiştirmiş ve bir tür mimari sözlük oluşturmuştur. Kitabın Rusça çevirisi de genelde Fontana’ya atfedilmektedir⁴.

Petro’nun çeviri ile ilgili görüşleri de kayda değerdir. Rus Ortodoks Kilisesi Piskoposu unvanını taşıyan din adamı ve çevirmen Gavriil Bujinski (1680-1731) Alman düşünür Samuel von Pufendorf’un (1632-1694) “Avrupa Tarihine Giriş” kitabını Rusça’ya çevirmiştir. 1718 yılında yapılan bu çeviri ile ilgili talepleri çarın konuya verdiği önemi bir kez daha ortaya koyar. Pufendorf’un eserinde Ruslar hakkında pek de iltifat sayılmayacak bazı ifadeleri çevirmeyen Bujinski, Petro’nun talimatı üzerine bu ifadeleri de eksiksiz çevirmiştir. Bu kitaba yazdığı önsözde Bujinski, Pufendorf’un görüşlerini, yazarın onları ifade ettiği biçimde çevirdiğinin altını çizmiş ve böylece üzerinden sorumluluğu atmaya çalışmıştır⁵.

Ancak bu örneğin Petro dönemine ait çevirilerin tamamı için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Petro’nun çeviri işlerinden sorumlu Sinod’a 1724

³ Соловьев С. М. Публичные чтения о Петре Великом. М., 1984, s. 101.

⁴ Семенец О. Е., Панасьев А. Н., История перевода (Средневековая Азия, Восточная Европа XV-XVIII вв.): Учеб. пособие.-К.: Лыбидь, 1991, s. 176.

⁵ Пекарский П. П. Наука и литература в России при Петре Великом: В 2 т. Спб., 1862., т. 1, s. 325.

yılında verdiği talimat, bilim ve teknik konulu metinlerin çevirisinde çevirmenin sadece en önemli saydığı kısımları çevirmesi yeterli olduğu yönündedir⁶.

Bilim ve teknik çevirileri, çevirmenlerin belli başlı alanlarda uzmanlaşma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Ocak 1724 tarihinde yayımladığı kararnamede Petro çevirmenin, çevirdiği konuya hâkim olması gerekliliği şartını öne sürer⁷.

Petro çevirinin dili ile de ilgilenir, çünkü “yeniden yapılanma süreci içerisinde bulunan Rusya, yeni bir dil” de oluşturmalıdır⁸.

Rus yazar ve yayıncı Fyodor Polikarpov 1717 yılında Varenius’un “Geographia generalis” başlıklı kitabını çevirmiştir. Ancak kitabı Petro’ya gönderdiğinde çar çeviriden memnun olmadığını bildirmiştir. Çarın memnuniyetsizliğinin sebebi çevirmenin “şatafatlı” Kilise Slavcası kullanmasıdır. Petro ayrıca çeviriler aracılığıyla dile girmeye başlayan yabancı kelimelerden kaçınmak, Rus halkının dilinin korunması gerektiğini ileri sürer⁹.

Çevirilerin çoğalmasıyla çevirmenleri bünyesinde toplayacak, çeviri faaliyetlerini düzenleyecek bir kuruma ihtiyaç doğmuştur. 1724 yılında, Petro’nun ölümünden bir yıl önce, bir Akademi kurulmasına ilişkin kararname çıkarılmıştır. Akademi kitap çevirisiyle meşgul olacak, ayrıca geleceğin çevirmenlerini yetiştirmek için bünyesinde Latince, Yunanca, Almanca ve Fransızca eğitimi verilecek bir de Hazırlık Okulu açılması planlanır¹⁰.

Petro Dönemi Çeviri Metinleri ve Çeviri Yöntemleri

Bilgi veren, Rus toplumunu aydınlatan metinlerin çevirisine öncelik verilmesi çeviriye yaklaşımda farklı bazı sonuçlar doğurmuştur¹¹. Birincisi, asıl metinden çeviri yapmanın o kadar da önemli olmadığı görüşüne yol açmıştır. John Locke’un “Devlet” başlıklı kitabı Latineden, Alman Katolik rahip Thomas von Kempfen’in “De imitatione Christi” eseri Fransızcadan çevrilmiştir.

Edebi çeviriler de “ikinci” ve hatta “üçüncü” dilden yapılmaktadır. Ovidius’un “Değişimler” (Metamorphoseis) eseri Lehçe’den, Sadi-i Şirazi’nin “Gülistan”ı Almandan çevrilmiştir.

---

⁶ Соловьев С. М. История России с древнейших времен: В 13 т. М., 1960-1965, s. 498-499.

⁷ Пекарский П. П. Наука и литература в России при Петре Великом: В 2 т. Спб., 1862, 1, s. 243.

⁸ Панченко А. М. Русская культура в канун Петровских реформ. Л., 1984, s. 187.

⁹ Соловьев С. М. Публичные чтения о Петре Великом. М., 1984, s. 159.

¹⁰ Соловьев С. М. История России с древнейших времен: В 13 т. М., 1960-1965. 9, s. 497.

¹¹ Хухуни Г.Т. Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Издательства: Флинта, МПСИ, 2006, s. 207.

İkinci olarak, çeviri için Rus insanına “faydalı” olabilecek türden eserlerin seçilmesi, çevrilen eserin tamamını değil de, çevirmenin önemli görmediği, fazlalık saydığı bazı kısımları kısaltarak, atlayarak çevirmeyi de teşvik etmiştir. Mesela tarım konulu bir kitabın çevrilmesini isteyen Petro, “Almanların kaleme aldıkları kitapları faydasız hikâyelerle doldurdıklarını” ifade ederek, çevirmenden, “faydasız” kısımları çıkartarak çevrilmesini öğütler¹².

Üçüncüsü, çeviriye bu faydacı yaklaşım çevirinin “anlaşılır” olması şartını da beraberinde getirmektedir ve böylece çeviri yöntemine de yansımaktadır. Diğer taraftan bu şart çevirmen için de birçok zorluk doğurmaktadır.

Edebi Rusçanın oluşması söz konusu dönemin en önemli kültür meselesidir. Çeviri edebiyatının bunun gerçekleşmesinde büyük bir payı vardır. Çevrilen eserler çoğunlukla Rus insanının az tanıdığı ya da hiç bilmediği konular hakkındadır. Bundan dolayı çevirmenler üzerinde çalıştıkları metinleri anlamada zorluk çeker. Petro döneminde çevirmenler özellikle soyut içerikli metinleri çevirirken bunları anlamadıklarından şikâyet eder. Mesela ileri gelen din ve devlet adamı, yazar, çevirmen, şair Feofan Prokopoviç (1681-1736) Latineden Diego de Saavedra y Faxardo’nun “Empresapoliticas, ó idea de un principopolitico-cristiano, representa da en cienempresas” (1640), kitabını çevirirken bütün gayretlerine rağmen bazı kısımları “anlaşılır” bir şekilde çeviremediğini belirtir. Prokopoviç bu yüzden okuyucunun ilgisini çekmeyecek bazı kısımları kısaltma yoluna girdiğini de itiraf eder¹³.

Çevrilen metin iyice anlaşılrsa dahi, özellikle belli bir uzmanlık alanına ait metinlerin çevirisinde, terimleri amaç dile çevirmekte büyük zorluklar yaşanır. Sarayda görevli yabancı diplomatlardan biri, çarın Fransızcadan bahçıvanlık üzerine bir kitabın çevirisiyle görevlendirdiği bir çevirmenin, terimlere eşanlamlı terimler bulamadığından intihar ettiğini anlatır¹⁴.

Aslında Petro döneminde asıl metinde önemli değişiklikler yapmayı engelleyen bir çeviri etiği de oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Yukarıda adı geçen Feofan Prokopoviç bir taraftan, asıl metni anlayamamaktan şikâyet

¹² Хухуни Г.Т. Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Издательства: Флинта, МПСИ, 2006, s. 208, s. 208.

¹³ Семенец О. Е., Панасьев А. Н., История перевода (Средневековая Азия, Восточная Европа XV-XVIII вв.): Учеб. пособие.- К.: Лыбидь, 1991, s. 183.

¹⁴ Хухуни Г.Т. Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Издательства: Флинта, МПСИ, 2006, s. 210.

ederken, diğer taraftan asıl metinden fazla uzaklaşmanın da iyi olmadığını ifade eder ve “orta bir yol” bulmak gerektiğini ileri sürer. Gavriil Bujinski de asıl metne saygılı olmaya davet eder, asıl metni serbestçe değiştirmeyi hırsızlık olarak görür¹⁵.

Terim Çevirisi Sorunu

Öncelikle alan (bilim ve teknik konulu) çevirisi ile uğraşan Petro dönemi çevirmenleri, Rusçada eksik olan terimleri çevirmekte zorluk çeker. Bu da kendi dilinin terminoloji sistemini kurma ihtiyacını gündeme getirir. Bu soruna iki çözüm önerilir: Terimleri Avrupa dillerinden almak ya da Rusça eşanlamlı kelimeler bulmak.¹⁶

Rusça eşanlamlı kelimeler bulma yönündeki çalışmalar bazen başarılı sayılabilir. Mesela XVIII. yüzyılın en önemli çevirmenlerinden biri olan yazar Vasiliy Kiriloviç Tredyakovski (1703-1769) Fr. “inertie” (Günümüz Rusçası: инерция) kelimesine eşanlamlı olarak Rusçada “недействие”-“eylemsizlik” kelimesini türetmiş ve kelimeyi bu şekilde çevirmiştir. Ancak bu yöntem bazen pek başarılı sonuçlara götürmez. Tredyakovski’nin Fr. “essence (Günümüz Rusçası эссенция) kelimesini “сила капелек” – “damlaların gücü” olarak çevirmeye çalışması buna örnek gösterilebilir.

Ancak XVIII. Yüzyılın ilk yarısında çevirmenlerin Rusçaya terim kazandırma yönünde yaptıkları çalışmaların önemli olduğunu kabul etmeliyiz.

Özellikle Rus dilinin reformcusu sayılan, Latince, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Eski Yunancadan çeviri yapan Mihail Vasilyeviç Lomonosov’un (1711-1765) edebi Rusçanın şekillenme sürecine katkısı önemlidir. Ayrıca matematik, coğrafya, filoloji kitapları da çeviren Lomonosov’un Rusçanın bilim ve teknik terminolojisini oluşumunda oynadığı rol belirleyicidir. Ona göre Rusça: “İspanyolcanın ihtişamını, Fransızcanın canlılığı ve etkileyiciliğini, Almancanın sert ifade gücünü, İtalyancanın şefkatini, üstüne üstlük Eski Yunanca ile Latincenin özlü ifade gücünü ve zenginliğini birleştirir”¹⁷.

Lomonosov böylece Rusça’nın karmaşık bir yabancı metni olsa dahi doğru ve anlaşılır bir şekilde verebilme olanaklarına sahip olduğunun altını çizer.

---

¹⁵ age., s. 211.

¹⁶ age., s. 212.

¹⁷ Хухуни Г.Т. Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Издательства: Флинта, МПСИ, 2006, s. 214.

Büyük Petro döneminde Rusya'da çeviri

Yukarıda söylenenlere dayanarak Petro dönemi Rusya da çeviri faaliyetleri konusunda şu sonuçlara varabiliriz¹⁸:

Birincisi, söz konusu dönemde çevirilerin asıl dilden değil, ikinci veya üçüncü dil aracılığıyla yapılmıştır.

İkincisi, “toplum için faydalı” kitapların çevrilmesini teşvik eden büyük Petro'nun öğütleri, çevirmenlerin metinde önemli ile önemsiz olandan ayırmaya, oradan da önemsiz saydıkları kısımları metinden çıkarmaya yoluna götürmüştür.

Üçüncüsü, Çarın getirdiği çeviri metnin “anlaşılır” olması şartı, çevirmenin kimin için çevirdiğini, yani günümüz deyimiyle hedef kitleyi göz önünde bulundurmamak durumunda bırakmıştır.

Ancak Rusya'da bu dönemde iki dillilik söz konusu: günlük konuşma dili olan Rusça ile edebi, resmi dil olarak kullanılan Eski Slavca. Dönemin çevirmeni hangi dile çeviri yapacağını seçmek durumundadır. Eski Slavca bilen eğitilmiş kişiler olan çevirmenler, günlük konuşma Rusçasını aşağı tabaka insanların kullandığı dil olarak görmektedirler. Bununla birlikte eğitilmiş kişiler arasında da Eski Slavcanın, bilimsel metinlerin dilini ağırlaştırdığı, dolayısıyla bu dilin sadece dini çeviriler ve ayin sırasında kullanılması gerektiğine yönelik görüşler şekillenmeye başlamıştır.

Dördüncüsü, söz konusu dönemde çeviride asıl metnin üslup özelliklerini koruma şartı aranmamaktadır. Bu da çevirmenlerin asıl metne fazla serbest davranmalarına-asıl metni kısaltmaya, verilen örnekleri uygun gördükleri kendi örnekleriyle değiştirmeye-yol açmaktadır.

Beşincisi, çok sayıda bilimsel metin çevrildiği Petro dönemi, Rusça bilimsel terminolojinin oluşumu açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Görüldüğü gibi Büyük Petro'nun reform hareketleri hayatın bütün alanlarını kapsadığı gibi çeviri alanını da kapsamıştır.

---

¹⁸ Bu konuda bkz. Сорокина Э.А. Теория перевода. Москв., 2008, s. 29-30.

Leyla Şener

КАУНАКÇA

Алексеева И. С., Введение в перевод введение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений.-СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004.

Пекарский П. П. Наука и литература в России при Петре Великом: В 2 т. Спб., 1862.

Семенец О. Е., Панасьев А. Н., История перевода (Средневековая Азия, Восточная Европа XV-XVIII вв.): Учеб. пособие.-К.: Лыбидь, 1991.

Соловьев С. М. История России с древнейших времен: В 13 т. М., 1960-1965.

Соловьев С. М. Публичные чтения о Петре Великом. М., 1984.

Сорокина Э.А. Теория перевода. Москва., 2008.

Хухуни Г.Т. Нелюбин Л.Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Издательства: Флинта, МПСИ, 2006.